

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

AFYONKARAHİSAR/SANDIKLI'DA MAHALLÎ BİR FIKRA TİPİ: HAMAMCI KAZIM

Erhan SOLMAZ

Giriş

Türk sözlü geleneğinde anlatma esasına dayalı türlerden birisi olan fıkra; güldürücü, düşündürücü, eleştirel ve hüküm bildiren nesir bir yaratmadır. Toplumsal hayatın canlılığına ayak uyduran fıkra XI. yydan itibaren yazılı kaynaklarımızda da zikredilmektedir (Özkan, 1983:133). Malzemesi dile dayalı olan fıkra, köklü bir türdür ve bu tür ile ilgili son yıllarda ülkemizde araştırmacılar tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır.¹

1 Bu çalışmalardan bazıları şunlardır; YILDIRIM, Dursun. Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Ankara: Akçağ Yayınevi, 1999. EKER, Gülin Öğüt, İnsan Kültür Mizah, Ankara: Grafiker Yayınları, 2009. GÜLER, Çağatay- Ufuk Bilge. Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi, Ankara: Yazıt Yayıncılık, 2010. DOĞAN, Yusuf (2006), "Raşit Halifelerin Mizah ve Nükte Anlayışları", Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: VI, Sayı: 22, Ankara. GÖNEN, Sinan. "Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun Fıkra İle İlgili Çalışmalarının Bibliyografyası" http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem, 27.10.2008, EMEKSİZ, Abdulkadir. "Türk Halk Bilimi Mizah Araştırmalarına Dair Genel Tespit, Değerlendirme ve Teklifler" Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015, p. 987-1024 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8084> ISSN: 1308-2140, Ankara/Turkey. BATİSLAM, Hanife Dilek. "Divan Edebiyatında Latife ve Hezî" Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 22, Sayı1, 2013, ss: 229-242. AÇA, Mustafa. "Türk Mahalli Fıkra Tiplerine Giresun'dan Bir Örnek: İsiyin ve Sümes", Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri Kitabı, c. 2, Ankara 2010. SAKAOĞLU, Saim. "Kalıp Fıkra Üzerine Düşünceler" Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 93. UYGUN, İsmail. "Tanrısal Ve Siyasal İktidara Karşı Üretilen Fıkralarda "Dokunma" İşlevi" Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 96. İDEM, Boray. "Kemine Tipine Bağlı Fıkralar Üzerine Bir İnceleme" Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XII/1 (Yaz 2012), ss: 307-324. TUFAN, Yasemin. "Uyumsuzluk Kuramı" Bağlamında Sanal Ortamda Temel Fıkraları" Millî Folklor, 2007, Yıl 19, Sayı 75.

Fıkra üzerine çalışan her araştırmacı söz konusu türü kendince tanımlamıştır. Yapılan bu tanımlardan bir kaçısı şudur; “Kısa ve yoğun bir anlatma olan fıkralar bitişte vezir (az kelimedede çok anlamlı olan) sözlü yaratılmalardandır.” (Boratav, 2014: 94-95). “Gerçek hayatla bağlı olan vak’aları, tam bir fikri, sosyal ve beşerî kusurları, günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski / yeni çatışmalarını ince bir mizah, hikemî bir söyleyiş, keskin bir istihza ve güçlü bir tenkit anlayışına sahip bir üslup içinde, dramatik öğeleri ağır basan bir hikâye çatısı etrafında toplayarak, genellikle bir tipe bağlı olarak anlatan, nesir diliyle yaratılmış küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen addır.” (Yıldırım, 1998:222)

“Belli bir konuda edinilmiş tecrübeyi bir anlatı mantığı içinde aktarmayı, bu aktarım sırasında örnekleme, örneklenen olayı belli bir zaman ve mekân düzlemine oturtup, anlatı kahramanı olarak seçilen kişi üzerinden bir durum veya olayın aktarımını gerçekleştirir” (Ekici, 2008: 272) Şüphesiz bu tanımlarda dikkati çeken en önemli husus “tip” meselesidir; çünkü fıkra türü bu kendine has anlatı mantığında tez ve anti-tezin çatışmasıdır esasen ve okuyucuya/dinleyiciye verilmesi istenen mesaj seçilen “tip” üzerinden sunulmaktadır.

1. Fıkra Tipi ve Tipleşme

Türk sözlü ve yazılı edebiyatı içinde belirli bir sosyal çevre veya zümre ile bir düşünüş ve davranış biçimini temsil yeteneği kazanan unsurlara tip diyoruz. Tipleşme, yazılı edebiyattan farklı olarak sözlü edebiyatımız içinde bir sürece bağlı olarak gerçekleşmekte olup bu süreçte sözlü edebiyatın tüm özellikleri (anonim olma, geleneksel olma, kalıplaşmış olma vs.) etkili olmaktadır. (Aça, 2008:639)

Fıkra diğer anlatı türlerinden ayıran ve fıkraya “özgünlük” katan tip unsuru, doğduğu toplumun temel özelliklerini bünyesinde barındıran ve toplumun kabullendiği kimselerdir. Zamanla yaygınlaşıp “tip” haline dönen şahsiyetler, toplumsal kimliğin oluşmasında önemli bir yere sahiptirler. Onlar sayesinde kültürel birikim sonraki nesillere aktarılmaktadır. Fıkra tasnifi üzerine ilk çalışmayı yapan Faik Reşad’tır. 1912 yılında Külliyyat-ı Letaif adlı çalışmasında 1596 fıkrayı yirmi yedi alt bölüme ayırarak tasnif etmiştir (Küçük-Gündeş, 2013: 7) Daha sonra ortaya konulan tasnif çalışmaları tip üzerinden yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasıyla Mehmet Tuğrul², Sait Uğur³, Pertev Naili Boratav⁴, Dursun Yıldırım, Nevzat Gözaydın⁵ ve Saim Sakaoğlu gibi araştırmacıların tespitlerde buldukları görülmektedir (Özkan, 1982:134-137; Aça, 2008:639). Üzerinde birçok araştırmacının fikir yürüttüğü ve zaman zaman tasnif denemelerine giriştikleri Fıkra tipi/tipleri hakkında Dursun Yıldırım’ın yapmış olduğu tasnif en çok rağbet gören tasnifdir ve Yıldırım’ın tasnifi şu şekildedir;

2 Mehmet Tuğrul, Mahmutgazi Köyü’nde Halk Edebiyatı, İstanbul 1969, Milli Eğitim Basımevi, 121. (Çalışma 1942-1946 yılları arasında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.)

3 Sait Uğur, İçel Folkloru, Ankara 1947, 5.

4 Pertev Naili Boratav, 86-87.

5 Nevzat Gözaydın, “Türk Fıkralarının Tasnifi Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Tasnif Denemesi”, Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanlı Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri, Ankara 1977, 204-207.

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler

- a- Türkçe'nin konuşulduğu coğrafi alan içinde ve dünyada ünlü kabul edilen tipler: Nasreddin Hoca
- b- Türk boyları arasında tanınan tipler tipler: İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Esenpulat, Ahmet Akay, Kemine
- c- Türk boyları arasında halkın ve zümrelerin ortak unsurlarının birleştirilmesinden doğan tipler: Bektaşî, Aldar Köse
- d- Aydınlar arasından çıkan tipler: Haşmet, Koca Ragıp Paşa, Mirali, Nasreddin Tûsî, Keçecizade İzzet Molla
- e- Mahalli Tipler
- f- Belli bir devrin kültürü içinde yaşatılan tipler: Karagöz

2. Zümre tipleri

3. Azınlık tipleri

4. Bölge ve yöre tipleri

5. Yabancı fıkra tipleri

6. Gündelik fıkra tipleri

- a- Aile fertleri ile alâkalı tipler: Ana-baba, karı-koca, kaynana, baba- çocuk, ane-çocuk
- b- Mariz ve kötü tipler: Deli, hasis, cimri, kör, topal, sağır, dilsiz, hırsız, dolandırıcı, eşkıya, yankesici, bıçkın
- c- Sanat ve meslekleri temsil eden tipler: Ressam, şâir, doktor, avukat, bezirgân, bakkal, kasap, molla, imam, kadı, asker

7. Moda Tipler (Yıldırım, 1999: 24).

Bu tasnif doğrultusunda bizim de bizim de bildirimize konu edindiğimiz "Hamamcı Kazım Ağa" Mahalli Tipler başlığı altında incelenecektir.

2. Hamamcı Kazım Ağa

Asıl adı Kazım Tokmak olan Hamamcı Kazım Ağa, 1903-1982 yılları arasında Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde yaşamıştır. İlçe merkezinde işlettiği hamamdan dolayı kendisine bu isim verilmiştir (Özeski, 2009:104-107).

Yörede hazırcevaplığıyla tanınan Hamamcı Kazım Ağa, esnaf olmasının da etkisiyle insan ilişkileri çok iyi olan, yerinde ve zamanında söz söyleme becerisine sahip, işinde oldukça uyanık bir kişidir. Hak ve hukuk konularında oldukça titiz birisi olan Kazım Ağa'nın, sık sık "Âlim ile sohbet etmek inci mercan çizdirir, cahil ile ülfet etmek mahfazan Allah iman incidir" der ve bunun üstüne bir de şunu eklemiştir "Olacak olur, ölecek ölür, çare naçar kalbini ister geniş tut ister dar, insan olana sadakat kâr, doğruların yardımcısıdır Hz. Allah." (K.K.1, K.K.5, K.K.6)

"Kazım Ağa işiyle uğraşırken birisi gelir "Kazım Ağa dükkân alacam" der. Kazım Ağa "köşeden" der. Adam anlamaz tekrar "dükkân alacam" der. Kazım Ağa yine aynı cevabı verir. Üçüncü defa aynı şeyi soran adama döner. "Cevap verdim ya" der. Adam bakar, dükkân köşede değil, "Eh madem yanından olsun" der. (Özeski, 2009: 104) İnsanlara yardımcı olmayı seven Hamamcı Kazım bu örnekte görüldüğü gibi yardım ederken insanların her daim uyanık olmasını ister. Sözlü kültür ortamının güçlü olduğu bir yöre olan Sandıklı'da Hamamcı Kazım, sözlü geleneğin mirasını kullanmayı bilmiş ve hatta halk arasında O'nun sözleri birer referans olmuştur; "Bir müşteri kaybeden servet kaybetmiş demektir." (K.K.2 K.K.3, K.K.4, K.K.5, K.K.6) Buradan hareketle Ahilik terbiyesine sahip olduğunu gördüğümüz Hamamcı Kazım, yörede anlatılan pek çok anlatının asıl kahramanı olmuştur.

"Hamamcı Kazım Ağa'nın akrabası dokuz bin liraya bir tarla satmıştır. Kazım Ağa hamama gerekli olan odunu fazlasıyla almış depolamıştır. Elektrik su paraları da o ay ödenmiştir. Hamama ait ödemelerin hepsi yapılmıştır. Kazım Ağa yanındaki akrabasına doktora gideceğini ve dönene kadar bakmasını rica eder. Akrabası hemen kabul eder. Hamamcı Kazım Ağa on gün hamama uğrayamaz. Gelen çok olduğu için kasa parayla dolar. Akrabası paranın bu kadar arttığını görünce çok şaşırır ve heves eder. On gün sonra Kazım Ağa gelir ve işlerin nasıl gittiğini sorar, akrabası her şeyin yolunda gittiğini söyler ve Kazım Ağa tekrar gideceğini söyler. Akrabası kabul eder biraz daha bekler. Hamamcı Kazım tekrar gelir ve hamam çalıştırmaktan bıkkın bir tavır sergiler. Hamamı devredeceğini belirtir. Bunu duyan adam zaten bu işe ısınmıştır ve devralacağını söyler. Kazım Ağa çok iyi olur ele gitmez diye bu teklifi kabul eder. Anlaşılır ve akrabası parayı verir. Bir süre sonra hamamda hiçbir şey kalmaz. Adam aslında işlerin o kadar iyi olmadığını fark eder ve Kazım Ağa "İnsanların çoğunu üzen ellerindeki para değil ellerindeki parayı nasıl kullanacağını bilmemesidir ve paranın kullanılması kazanılmasından daha zordur" der. (K.K.1)

3. Nasreddin Hoca Tipinin Hamamcı Kazım Ağa Üzerindeki Etkisi

Dünyanın en yaygın ve saygın fıka tiplerinden biri olan Nasreddin Hoca Türk dünyasının en önemli müştereklerindedir. Kolektif bilincin şekillenmesinde akıl iyisi rolü gören Hoca, sözlü kültürün tabiatından kaynaklanan etkileşimi çok canlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Türk dünyasında Nasreddin Hoca'nın etkisiyle şekillenen pek çok mahallî fıka tipinden söz edilebilir⁶ Bu

6 Bu konuda ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir; Acaroğlu, M.Türker, "Nasrettin Hoca'nın İki Kar-

noktada Raoul Roseiére tarafından efsanelerin meydana gelişi üzerine ileri sürülen epik kuralların, benzer fıkraların oluşumunu izah etmek için de kullanılabileceğini düşünmekteyiz. Roseiére'e göre bu durumun üç sebebi vardır:

1. *Menşelerle ilgili kaide: Aynı Akli kapasiteye sahip olan bütün milletlerde muhayyile aynı şekilde tezahür eder.*
2. *Birinin yerine diğerlerinin geçmesi kaidesi: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine yaratılmış olan efsane bu kahramanı terk eder ve daha meşhur birine mal olur.*
3. *Adapte olabilme kaidesi: Çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendisini adapte eder. (Sakaoğlu, 1984: 445-446)*

Çalışmamıza konu edindiğimiz Hamamcı Kazım Ağa ile ilgili anlatılan fıkraların bazılarının Nasreddin Hoca anlatılarıyla olan benzerliğini bu kurallardan “*Menşelerle ilgili kaide*” ve “*Adapte olabilme kaidesi*” ile izah edilebileceği kanaatindeyiz. Güçlü bir sözlü geleneğe sahip olan Sandıklı ilçesi, Nasreddin Hoca anlatılarının yayılması ve çeşitlenmesi için uygun bir sosyal doku konumundadır. Söz konusu tipin esnaf olması, resmi eğitimden ziyade sözlü kültür ortamında yetişmesi neticesinde Hamamcı Kazım Ağa'nın Nasreddin Hoca anlatılarından haberdar olduğunu düşünmekteyiz. Yöreden derlediğimiz ve Kazım Ağa'nın ana kahramanı olduğu şu iki fıkra, düşüncemizi doğrular niteliktedir;

*“Gündüz vakti Hamamcı Kazım elinde bir fenerle sağa sola koşturmuş.
Bunu gören halk sormuş:*

- Kazım Ağa gündüz gündüz elinde fenerle ne arıyorsun?

Kazım Ağa:

- Uykumu kaybettim onu arıyorum.” (K.K.2)

Kazım Ağa'ya sormuşlar:

- Siz mi büyüyorsunuz, ağabeyiniz mi?

- Geçen yıl ağabeyim benden bir yaş büyüktü, bu yıl yaşıt olmamız lazım, demiş. (K.K.5)

---

deşleri, Bunlar Arasındaki Benzerlikler ve Ayrılıklar”, I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (15-17 Mayıs 1989), Ankara: KB HAKAD Yayınları, 1990, Sakaoğlu, S. “Nasreddin Hoca'mızın Türk Dünyasındaki Arkadaşları”, Türk Edebiyatı, 23 (255), Ocak 1995, 13-15., Türkmen Fikret. “Nasreddin Hoca Fıkralarının Yayılma Sahaları”, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C III, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir: 1984, s. 141-152.

Türk insanına has kıvrak zekâ ve hazırcevaplık bu iki anlatmanın en temel mesajıdır ve Nasreddin Hoca'nın bu çok bilinen iki fıkrası bir iki değişimle Hamamcı Kazım'a atfedilmiş durumdadır. Birbirinden çok farklı coğrafyalarda yaşasalar da aynı kültürel kodlara sahip olmaktan dolayı benzer yaratmaları meydana getirmişlerdir. Türk dünyasının akıl iyisi olan Nasreddin Hoca mahalli pek çok tipi şekillendirmiştir.

Sonuç

Türk sözlü geleneğinin mizaha dayalı türlerinden olan fıkra; tez-anti tez mantığı çerçevesinde, espri cümlesinin final bölümünde olduğu kısa ve yoğun bir anlatıdır. Bu anlatı türünde tip önemli bir yer tutar. Anlatının okuyucuya/dileyiciye vermek istediği mesaj "tip" aracılığıyla iletilir. Çalışmamıza konu edindiğimiz Hamamcı Kazım Dursun Yıldırım'ın yaptığı fıkra tipi tasnifine göre "Mahalli tip" başlığı altındadır. Yöre halkı tarafından uyanık, nüktedan ve kıvrak zekâlı bir kimse olarak tanınan ve mesleği kendisine sıfat olan Hamamcı Kazım, sözlü kültür geleneğinin güçlü olduğu bir ortamda yetişmiştir. Nükteli söz söyleme becerisine sahip olması ve karşılaştığı olaylara verdiği hazırcevaplar deyim yerindeyse halkın referansı olmuştur.

Bu bilgiler ışığında yörede Hamamcı Kazım Ağa ile ilgili derlemeler yaptık. Bu derlemeler neticesinde de kendisine atfedilen bazı anlatıların Türk dünyasının meşhur fıkra tipi Nasreddin Hoca yaratmalarıyla benzerlikler taşıdığını gördük ve bu benzerliklerin sebebinin de folklor ürünlerinin menşelerinin benzemesinden ve çevreye adapte olabilmesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Zamana ve zemine uyum sağlayabilme ve çok köklü bir aktarım geçmişine sahip olan fıkralar toplumun ortak hafızasının şekillenmesine tipler sayesinde aracılık yapar. Güçlü bir Nasreddin Hoca geleneğinin olduğu Anadolu coğrafyasında Hoca etkisiyle pek çok mahalli tip ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Afyonkarahisar/Sandıklı'dan Hamamcı Kazım'dır. Sözleri, tavırları ve kahramanı olduğu anlatılarla yörenin sözlü kültürünün canlı kalmasına katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA:**SÖZLÜ KAYNAKLAR**

- K. K. 1: Orhan AYDIN, 57 yaşında, İlkokul mezunu, Sandıklı Merkez.
- K. K. 2: Taner ALTINKAYNAK, 71 yaşında, ilkokul mezunu, Sandıklı Merkez.
- K. K. 3: Osman SEYMAN, 64 yaşında, okuryazar değil, Sandıklı Merkez.
- K. K. 4: Faruk AKSU, 38 yaşında, ortaokul mezunu, Sandıklı Merkez.
- K. K. 5: Ali Osman KARAKUŞ, 53 yaşında, İlkokul mezunu, Sandıklı Merkez.
- K. K. 6: Mustafa PEKBEY, 55 yaşında, İlkokul mezunu, Sandıklı Merkez.

YAZILI KAYNAKLAR

- Aça, Mustafa (2010). "Türk Mahalli Fıkra Tiplerine Giresun'dan Bir Örnek: İssiyin ve Sümes", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. c. 2, Ankara.
- Boratav, Pertev Naili (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Bilge Su Yayınları.
- Ekici, Metin (2009). "Gülme Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları". *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009, ss. 271-280.
- Özeski, Ali (2009). *Sandıklı'da İz Bırakanlar*. Sandıklı: Sandıklı İlçesi Merkez ve Köylerini Güzelleştirme Derneği Yay.3
- Özkan, İsa (1983). "Nasreddin Hoca'nın Tarihi Şahsiyeti ve Fıkralar Üzerine Bir İnceleme". *Türk Folkloru Araştırmaları*. İstanbul. ss. 133-138.
- Reşad, Faik. (Hazır KÜÇÜK, Serhat- GÜNDEŞ Mehmet Akif) (2013). *Külliyat-ı Letaif*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1984). "Fıkra Tiplerinin Değişmesi". *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*. İstanbul. s. 16
- Yıldırım, Dursun (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.